

25 jaar CMC – Historisch gedeelte

van verleden tijden

Eerste deel

Wanneer vandaag in melk- en zuivelkringen wordt gepraat over 'het westen' of 'het westelijk consumptiemelkgebied', dan worden vrijwel de gehele provincie Zuid-Holland, het grootste deel van de provincie Utrecht en het zuidelijk deel van Noord-Holland bedoeld. Het gebied dus rond de grote steden waar, vanouds, een groot deel van de gewonnen melk bestemd wordt voor consumptiedoeleinden. Dat is een situatie, die volkomen tegengesteld is aan die in de rest van Nederland, waar de melk overwegend tot zuivelproducten wordt verwerkt.

In de tweede helft van de negentiende eeuw, toen steden als Amsterdam, Rotterdam en Den Haag vergeleken bij nu nog maar grote dorpen waren, ventten de boeren in en om die steden zelf hun melk uit. Naarmate de steden zich echter uitbreidden, vestigden voornamelijk boerenzoons zich daar als melkslijters en verkochten de boeren hun melk aan deze slijters. Daarbij namen zij de verplichting op zich, een heel jaar lang, dagelijks een bepaalde hoeveelheid melk franco af te leveren.

's Morgens in alle vroegte reed de boer met de melkwagen naar de stad om tijdig (zes uur) zijn afnemer van melk te voorzien. Over het algemeen werd eenmaal daags afgeleverd, al waren er toch ook wel veehouders die zowel 's morgens als 's avonds de melk bij hun afnemer aanvoerden. De aflevering geschiedde aanvankelijk in houten vaten, die later door metalen bussen werden vervangen.

Van enige organisatie was in die tijd nog geen sprake. De prijsregeling was helemaal een kwestie tussen de boer en zijn afnemer. Omstreeks 1897 werd de melk door de veehouders in de omgeving van Amsterdam aan de melkslijter verkocht voor ongeveer 36 stuiver het vat, dat een inhoud van 30 liter had. Daarvoor moesten zij echter, het hele jaar door, een bepaalde hoeveelheid melk per dag afleveren en die gang van zaken bracht mee, dat zij in het voorjaar over het algemeen melk overhielden.

Deze 'overmelk' moesten ze zelf tot boter of kaas verwerken, of op de melkmarkt verhandelen (in Amsterdam werd de melkmarkt gehouden tegenover het Centraal Station). Dat de prijs, die op de overmelk kon worden gemaakt, meestal zeer schraal was, ligt voor de hand.

De verplichte levering van een bepaalde hoeveelheid melk per dag bracht natuurlijk ook mee, dat de boeren - wanneer zij in een droogteperiode tegen eind juni of begin juli niet voldoende melk hadden om aan hun verplichtingen te voldoen - gedwongen waren om met een paar half afgemolken koeien naar de markt te gaan om enkele verse koeien terug te kopen, die vaak be-

langrijk meer kosten dan de afgemolken beesten hadden opgebracht. Hetzelfde deed zich vanzelfsprekend in de herfst voor, als de melkgift aanmerkelijk minder werd.

melkinrichtingen en grossiers

Bij de verdergaande bevolkingsgroei ontwikkelden zich in de grote steden naast de melkslijters de melkinrichtingen, die zich toeleegden op het pasteuriseren van de melk en die zich naast de productie van gepasteuriseerde melk in de fles ook gingen bezighouden met de productie van melkproducten. Aanvankelijk waren dat vooral papsorten. Na 1900 kregen deze melkinrichtingen door de uitbreiding van hun omzet meer invloed. Bij de inkoop van de benodigde melk volgden de melkinrichtingen de tactiek om voor de aanvang van het nieuwe melkjaar, met enkele van hun voornaamste leveranciers te praten over prijs melk 4 november 1950 en leveringsvoorwaarden.

Deze boeren waren dan de gangmakers voor de anderen, die meestal zonder veel tegenwerpingen volgden. De leveringsvoorwaarden hielden in, dat de melk op een bepaalde tijd, franco fabriek, geleverd moest worden. Bij overschrijding van de vastgestelde levertijd werd door de melkinrichting een gulden boete in rekening gebracht. Na de oorlog 1914-1918 eerst deed de melkgrossier zijn intrede, doordat de melk voor de grote steden uit een steeds groter wordend gebied moest worden betrokken.

Een niet onbelangrijke rol hierbij speelde overigens ook de komst van de auto, waardoor het melkvervoer niet langer met paardentraction behoefde te gebeuren. De melkgrossiers kochten de melk af boerderij en verkochten ze op hun beurt aan de melkslijters in de stad. Ten gerieve van hun afnemers gingen de grossiers zich langzamerhand óók bezighouden met het bereiden van producten, waardoor hun bedrijven gaandeweg eveneens het karakter van melkinrichting kregen, zij het dan dat deze geen detailhandel bedreven.

bonden van melkveehouders en melkveilingen

Inmiddels was er bij de consumptiemelk leverende veehouders in het westen steeds meer behoefte ontstaan aan een zekere bundeling van krachten. Omstreeks 1909 ontstonden de bonden van melkveehouders, die zich ten doel stelden: 'het behartigen van de belangen der leden melkproducenten door te trachten de verkoopwaarde van de melk zo gunstig mogelijk te maken'. De besturen van de bonden onderhandelden met de vertegenwoordigers van de handel over de prijs en de leveringsvoorwaarden. De bonden traden echter alleen maar prijsregelend op, want zodra een prijs was overeengekomen moesten de boeren individueel maar zien daarvoor de melk kwijt te raken. Daarin slaagden zij lang niet allemaal, want alleen de bonafide melkinrichtingen en melkgrossiers hielden zich aan de gemaakte afspraken. De minder bonafide handel was er steeds op uit om iets van de prijs af te pingelen, wat maar al te vaak gelukte. De allermoeilijkste periode bleef daarbij het voorjaar, als de boeren met grote hoeveelheden overmelk zaten. De bonden konden met de beste wil van de wereld niet bewerkstelligen, dat de overmelk voor een redelijke prijs kon worden geplaatst. Evenmin gelukte dat aan de melkveilingen, die in 1929 werden gesticht en die los stonden van de bonden van melkveehouders.

waarom geen coöperatieve melkverwerking?

De geschetste, uiterst zwakke, positie van de West-Nederlandse melkveehouderij doet de vraag rijzen, waarom - in tegenstelling tot de situatie in het noorden, zuiden en oosten van Nederland - aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw in het westen de coöperatieve melkverwerking vrijwel niet van de grond kwam.

In het nu ruim twee jaar geleden verschenen boek 'Zuivelcoöperatie in Nederland' van de hand van de oud-secretaris van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond F.N.Z., de heer J. A. Geluk (bekend als 'het boek van Geluk'), waarin het ontstaan en de ontwikkeling van de coöperatieve zuivelindustrie tot omstreeks 1930 zijn beschreven, zijn ook een aantal pagina's gewijd aan de situatie in Zuid-Holland, Utrecht en zuidelijk Noord-Holland. Hierin wordt verhaald dat met name in het Zuid-Hollandse weidegebied rond 1900 door groepjes veehouders wel enkele pogingen daartoe werden gedaan, maar dat de door hen gestichte fabriekjes praktisch niet levensvatbaar bleken.

Deze fabriekjes kwamen grotendeels als n.v. tot stand, maar zij werkten wel coöperatief. Door de heer Geluk is naarstig gepoogd het mislukken van de pogingen tot fabriekmatige zelfverwerking in het Zuid-Hollandse te analyseren en als waarschijnlijke oorzaak noemt hij o.m. het feit, dat men moest beginnen met kleine eenzijdig georiënteerde fabriekjes (boter en kaas), die tegen de gevestigde grootbedrijven en de melkhandel niet waren opgewassen.

Wat betreft die grootbedrijven is dan vooral bedoeld op de particuliere fabrieken voor de bereiding van gecondenseerde melk, die al aan het eind van de negentiende eeuw in westelijk Zuid-Holland tot stand kwamen (Hollandia Vlaardingen dateert van 1882 en wat later volgde als nevenbedrijf van de margarine-industrie industrie N.V. Van den Bergh's Condensed Milk Company of Holland te Rotterdam).

De particuliere industrie zag, volgens de heer Geluk, in deze boerenfabriekjes een opkomend gevaar voor eigen winstmogelijkheden. Door enige tijd hogere prijzen te gaan betalen dan voor zo'n boerenfabriekje mogelijk was, bleek alras dat de samenwerking van de boeren niet hecht genoeg was om daartegen stand te kunnen houden. Het gevolg dan was dat de aandelen werden verkocht en het fabriekje in particuliere handen kwam.

Maar hebben wij de heer Geluk goed begrepen, dan ziet hij als de meest essentiële oorzaak voor het niet van de grond komen van de coöperatieve melkverwerking in het westen, de sterke individualistische aard van de West-Nederlandse boer. Woordelijk schrijft hij hierover: 'Men moet hierbij bedenken dat de mentaliteit van deze boeren een andere is dan die in verder afgelegen streken. Zij hebben van geslacht op geslacht zaken gedaan met kooplui uit de stad, die er niet zelden op uit waren, de boer zijn produkten afhandig te maken tegen een voordelig prijsje.

Hiertegen heeft de boer zich teweer gesteld en dit heeft van hem ook een slim koopmannetje gemaakt. Het is de vraag of hij daardoor altijd de hoogste prijs heeft gekregen, maar hij meende dat toch wel en dit heeft zijn individualisme versterkt. Hierdoor was hij minder ingesteld op samenwerking met zijn collega's, vooral wanneer hieraan financiële consequenties verbonden waren. Samenwerking in de bonden van melkveehouders, maar dan ook nog lang niet algemeen, was de verst strekkende vorm van organisatie, waartoe men in die tijd bereid was.'

zelfkazerij en taxe-melken

Wij zijn het er helemaal mee eens, dat het sterke individualisme van de West-Nederlandse melkveehouder er toe heeft meegewerkt, dat de coöperatieve melkverwerking in het westen niet tot die ontwikkeling kwam als in vrijwel alle andere delen van het land. Naar onze mening mag echter óók niet vergeten worden, dat de situatie in het westen duidelijk verschilde met die in het noorden, zuiden en oosten van het land.

Een niet te verwaarlozen factor was stellig ook het grote aantal zelfkazende veehouders. Zij konden zich met hun mogelijkheid tot zelfverwerking tamelijk veilig voelen. Wanneer zij bij aflevering van de melk in het voorjaar afgescheept werden met slechte prijzen, konden zij altijd hun kaasgereedschap wat vroeger voor de dag halen dan aanvankelijk de bedoeling was. En niet vergeten moet óók worden, dat het overgrote deel van de westerse melk in consumptie ging en dat de boer als uiterste middel altijd nog zelf met zijn rauwe melk de straat op kon gaan.

Bovendien hadden de consumptiemelk leverende veehouders te maken met een groot aantal afnemers (ca. 4000), die het met hun vaak uiteenlopende belangen ook lang niet altijd onderling eens waren. Tenslotte zij er nog op gewezen, dat het systeem van taxe-melken in het westen een aanmerkelijk hoger prijsniveau meebracht dan in andere delen van ons land voor de boeren gold.

Waarmede wij bepaald niet willen suggereren, dat de westerse boer toen economisch gunstiger zat dan zijn collega elders, maar psychologisch was dit zeker in die tijd een factor van betekenis!

Het taxe-melken was slechts mogelijk met behulp van veel krachtvoer en door de veestapel voortdurend te vernieuwen. Stallen, waar de gehele veestapel eens per jaar of zelfs eens per halfjaar rouleerde kwamen veelvuldig voor. Het fokken van vee behoorde tot de uitzonderingen. De consumptiemelker was koopman en kocht voortdurend verse koeien, die andere gebieden afstootten. In die jaren was West-Nederland dan ook de vergaarbak voor tuberculeus vee en voor vee, dat melk produceerde met een laag vetgehalte. Dat lage vetgehalte deed er overigens weinig toe, omdat de melk toch per liter werd betaald.

crisis-maatregelen

In de dertiger jaren werd de Nederlandse boerenstand geteisterd door de grote landbouwcrisis, die zich eerst in de akkerbouwsector had geopenbaard, maar zich al spoedig ook in de veehouderij deed voelen. De zuivelprovincies, die - doordat zij grotendeels op de export georiënteerd waren - het eerst van de crisis te lijden kregen, gingen zich steeds meer voor de consumptiemelkmarkt in West-Nederland interesseren en het gevolg was, dat ook daar de prijzen schrikbarend kelderden.

Dit leidde er toe, dat in 1933 het westelijk consumptiemelkgebied door de regering werd afgesloten voor de import van melk uit andere gebieden, met uitzondering van betrekkelijk kleine hoeveelheden die de zogenaamde contingenthouders met oude rechten mochten blijven invoeren.

ren. Binnen het gebied mochten de melkinrichtingen uitsluitend consumptiecontracten afsluiten met taxe-gerechtigde veehouders, dus de veehouders die ook voorheen hun melk voor consumptiedoeleinden afleverden. Voor de taxe-hoeveelheid kreeg hij van zijn afnemer een melkprijs, die ongeveer een cent boven de Nederlandse zuivelwaarde lag. Voor de melk, die hij zomers boven taxehoeveelheid afleverde, ontving hij de overmelkprijs, terwijl boete werd opgelegd wanneer 's winters de afgesloten taxe niet werd gehaald.

Zowel buiten als binnen het westelijk consumptiemelkgebied ontstonden nogal bezwaren tegen de consumptiemelkregelingen van de Crisis-Zuivelcentrale (later Nederlandse Zuivelcentrale). De bestuursleden van de bonden van melkveehouders hadden het nog nooit zo moeilijk gehad als in die tijd. Het aantal vergaderingen was legio en de resultaten waren weinig bemoedigend, omdat elke veehouder uiteindelijk zelf moest trachten om een afnemer voor zijn melk te vinden. De niet bonafide melkhandelaren maakten van de toestand danig misbruik door contracten op een zo laag mogelijke taxe af te sluiten en zelfs werd ook wel een lagere dan de vastgestelde prijs bedongen. Soms werd ook een bepaald bedrag van een boer geëist bij het afsluiten van een contract.

Er ontstonden nogal eens grote achterstanden in de betalingen van het melkgeld. De bonden van melkveehouders verleenden hun leden rechtskundige bijstand om de achterstallige melkgelden te incasseren en hoewel dit vaak succes opleverde, gebeurde het toch ook, dat er totaal niets van terecht kwam. Een andere moeilijkheid was de overmelkprijs. De boven-taxemelk, die de boer aan zijn afnemer moest leveren, werd door deze vrijwel altijd

aan een andere handelaar verkocht en die leverde deze overmelk weer in grote hoeveelheden door aan de industrie-fabrieken. Een gang van zaken, die voor de boer zeker driekwart cent per liter minder betekende dan bij rechtstreekse verkoop aan de industrie-fabrieken.

De grossiers en de bedrijven, die veel overmelk ontvingen, profiteerden hiervan geducht. De westnederlandse boeren betreurden het dan ook geenszins, dat in 1938 aan die regelingen een einde kwam. Er ontstonden toen, door de bedrijfsgenoten in het leven geroepen, organisaties, die onder toezicht van de regering de regelingen gingen voortzetten.

C.M.C. en A.V.M.

Aan boerenzijde ontstond in 1938 de Consumptie-Melk-Centrale (in de wandeling: de 'oude' C.M.C.) en aan de kant van de handel de Algemeene Vereeniging voor Melkvoorziening (A.V.M). Deze organisaties van bedrijfsgenoten droegen het karakter van publiekrechtelijk orgaan. Zij ontleenden hun bevoegdheden aan het crisismelkbesluit. Dit crisismelkbesluit verbood de handel in melk, tenzij men was aangesloten bij de A.V.M.

Alle melkhandelaren waren dus genoodzaakt zich te organiseren in de A.V.M. en zich te onderwerpen aan de bestuursbesluiten van deze organisatie, die - vooral op het gebied van de verbruikersprijzen - de goedkeuring behoeften van de regering. De A.V.M.aangeslotenen mochten de melk slechts betrekken van veehouders, die aangesloten waren bij de C.M.C., zodat ook alle consumptiemelkers onder de jurisdictie kwamen te vallen van het bestuur van de C.M.C. Veranderde er dus in organisatorisch opzicht zeer veel, wat de regelingen betreft werd in het oude spoor voortgegaan. De C.M.C. ging door met de in 1933 ingestelde kwaliteitsbetaling, stelde de bestrijding van de tuberculose verplicht en bevorderde het produceren van wintermelk.

Weliswaar niet door middel van taxecontracten, maar met een systeem van wintermelktoeslagen.

Bij de C.M.C. sloten zich niet alleen de 8.500 taxe-gerechtigde veehouders van voorheen aan, maar ook ongeveer 2.500 industriemelkleveranciers en circa 500 zelfkazers. De C.M.C. plaatste een groot deel van de melk voor consumptiedoeleinden, maar moest toch ook - vooral in voorjaar en zomer - een belangrijk deel van de melk aan industriefabrieken verkopen. De opbrengst van al deze melk werd 'gepooled' en iedere C.M.C.-aangeslotene, ongeacht of de op zijn bedrijf gewonnen melk voor consumptie- of industriedoeleinden was bestemd, ontving eenzelfde prijs, met dien verstande dat kwalitatieve en kwantitatieve (wintermelk)-prestaties beloond werden. Zonder enige twijfel kan worden gesteld, dat bij het ontstaan van de 'oude' C.M.C. en de A.V.M. een geheel nieuw tijdperk voor het westelijk consumptiemelkgebied werd ingeluid.

J. Ruiter

Tweede deel: van oude naar nieuwe C.M.C.

Op 24 november 1940, dus tijdens de Duitse bezetting, werd in ons land de melkstandaardisatie ingevoerd. Voor West-Nederland betekende dat een complete omwenteling. Tot op dat ogenblik hadden de veehouders bij de aflevering van hun melk te maken gehad met ongeveer 4000 afnemers. Bij de invoering van de melkstandaardisatie werd dit aantal in één klap gereduceerd tot 400, omdat de Keuringsdiensten van Waren maar 400 standaardisatievergunningen uitreikten. Daar bleef het echter niet bij, want in West-Nederland had men niet alleen een vergunning van de Keuringsdienst van Waren nodig maar ook van de A.V.M. De A.V.M. stelde wat zwaardere eisen en reduceerde het aantal vergunningen van 400 tot 160.

De melkstandaardisatie bracht noodzakelijkerwijze de uitbetaling naar vetgehalte met zich mede. Hiertegen bestond onder de melkveehouders grote oppositie. Zij beschouwden die betalingswijze als de ondergang van het bedrijf en zij hielden hun hart vast voor wat er bij de eerste uitbetaling uit de bus zou komen. De C.M.C. besloot om de uitbetaling naar gehalte aan vet heel geleidelijk in te voeren. Begonnen werd met slechts 1/3 gedeelte van de melkprijs op vetbasis uit te betalen en 2/3 als grondprijs. Na enige maanden ging de vetprijs echter 2/3 van de melkprijs innemen. Het viel de boeren over het algemeen stukken mee.

Men zag er de billijkheid spoedig van in en, hoewel er natuurlijk altijd ontevreden waren, wilde het merendeel na enige tijd deze betalingswijze niet meer kwijt! Natuurlijk onderging de melkveehouderij in héél Nederland de invloed van de oorlogsomstandigheden, maar zeker is die invloed nergens zo groot geweest als in het westen. De inkrimping van de veestapel was in West-Nederland met zijn grote veedichtheid (men sprak destijds van 'etagekoeien') het sterkst. Het taxe-melken kwam volkomen in het gedrang door gebrek aan krachtvoer. Daarnaast leidden de uitbetaling naar vetgehalte en de hoge prijzen voor gebruiksvee er toe, dat ook de consumptiemelker zich in de fokrichting ging bewegen. Het bedrijf werd dan ook steeds minder intensief. Er werd over het jaar genomen minder gemolken en vooral: er werd des winters nog maar heel weinig gemolken.

Het onderscheid tussen C.M.C.boeren en andere boeren had praktisch geen betekenis meer. Van vrijwel alle boeren was de melkproductie hard nodig voor de consumptie. Ook de zelfkazers werden, wat hun kaasproductie betreft, meer en meer aan banden gelegd. De grens rond het westelijk gebied had geen wezenlijke betekenis meer. Grote hoeveelheden melk werden, vooral des winters, ingevoerd.

prijstelling en zóne-regeling

De hogere consumptiemelkprijzen van vóór de oorlog in het westen vonden hun rechtvaardiging in de omstandigheid, dat er in de winter veel melk voor moest worden geproduceerd en de kostprijs van deze melk hoger lag. Maar zoals reeds werd opgemerkt, maakten de oorlogsomstandigheden het wintermelken praktisch onmogelijk. Toch handhaafde de overheid, op grond van de grotere ontwrichting voor het melkwinningsgebied der grote steden, een meerprijs van een cent per kg. Dit gebied was de zogenaamde eerste zóne. Er kwam echter ook nog een tweede zóne als overgangsgebied waar de meerprijs een halve cent bedroeg ten opzichte van de prijs buiten de zónes.

Deze zone-regeling kreeg zijn beslag in de zomer van 1943. De 2e zóne omvatte het gebied rondom Gouda en Woerden, de Lopikerwaard, de Krimpenerwaard en het westelijk gedeelte van de Alblasserwaard. Binnen iedere zóne werd geen onderscheid meer gemaakt, en kon ook niet meer gemaakt worden, tussen consumptiemelkers en industriemelkleveranciers. Alle melk van de 1^e zóne bracht een cent extra op; alle melk van de 2^e zóne een halve cent. Deze regeling duurde voort tot 1946.

Door ingrijpen van de overheid bleef er gedurende de oorlogsjaren steeds minder over van de zelfstandigheid van de A.V.M. en de C.M.C. In 1942 werden de bevoegdheden van de A.V.M. overgedragen aan het Bedrijfschap voor Zuivel. Dat gebeurde weliswaar niet met de bevoegdheden van de C.M.C., maar ook deze organisatie kon weinig meer bereiken en ging meer en meer het karakter dragen van een administratiekantoor, dat de regelingen van de overheid mee hielp uitvoeren.

Intussen was als gevolg van de verplichte standaardisatie het aantal melkinrichtingen steeds verder ingekrompen. Kort na de invoering zagen verschillenden in, dat zij - ondanks de verkregen vergunning - toch niet geschikt waren voor het vervullen van hun functie en zo waren er na enkele maanden nog maar 130 standaardisatiebedrijven over. Daarbij waren er nog velen die zelfs geen boter konden bereiden, wat naast de standaardisatie toch wel een vereiste was. Toen dan ook een door de directeur-generaal van de voedselvoorziening ingestelde commissie (de commissie Boekel) de bedrijven onder de loep nam, verdwenen er wederom een dertigtal.

Het was deze steeds verdergaande concentratie, die met name de voormannen van de melkveehouders ernstig aan het denken zette. Men beseftte zeer goed, dat de verplichte standaardisatie ook na de oorlog zou blijven bestaan en dat de situatie van vroeger niet meer zou terugkeren. De overtuiging groeide, dat de West-Nederlandse boerenstand tegenover die sterke concentratie een stevige organisatie moest stellen.

oude en nieuwe C.M.C.

Dat de oude C.M.C. ongeschikt werd geacht, om na de oorlog als organisatie van de veehouders te blijven voortbestaan, is heel begrijpelijk. Immers, de oude C.M.C. bestond bij de gratie van de overheid en was in feite een soort publiekrechtelijk orgaan. De boeren waren geen lid maar aangeslotenen. De leden van de oude C.M.C. waren de standsorganisaties, de melkveehouderbonden en de gezamenlijke veilingen. Maar wat de oude C.M.C. het gros van de West-Nederlandse melkveehouders in de korte tijd van haar bestaan in ieder geval wél bijgebracht had was het besef, welk een kracht kan uitgaan van gezamenlijk optreden. Van de moeilijkheden, waarmee de individuele boer vóór 1938 vaak te maken had om zijn melk aan de man te brengen, was na 1938 geen sprake meer.

Over wanbetaling, zoals vóór 1938 herhaaldelijk voorkwam, behoefde hij zich na 1938 geen zorgen meer te maken. Ook de boer, wiens melk niet voor consumptiedoeleinden geplaatst kon worden, kreeg na 1938 de volle prijs. Uit de meerprijs zonderde de oude C.M.C. namelijk een gedeelte af om daarmee de industriemelk zo nodig op te trekken. Overigens leverde de gezamenlijke afzet van de industriemelk in de jaren 1938 en 1939 veel betere resultaten op dan in de jaren daarvoor, toen veel melk tegen afbraakprijzen over de veilingen werd verkocht.

Gevolg gevend aan de gerijpte overtuiging, dat direct na de oorlog door de gezamenlijke West-Nederlandse melkveehouders zou moeten worden beschikt over een uit eigen kracht en eigen initiatief geboren organisatie, die nièt steunde op een of ander voorschrift van de overheid, werd in april 1944 door 74 voormannen de Coöperatieve Melkafzet Centrale g.a. opgericht. Bij afkorting dus weer de letters C.M.C., die een duidelijke goodwill bij de melkveehouders in het westen hadden verkregen. Dat bleek dan ook alras bij de propaganda onder de boeren om als lid toe te treden. Hoewel de organisatie zo lang de oorlog nog duurde helemaal niet naar buiten optrad, hadden enkele maanden na de oprichting al vele duizenden zich voor het lidmaatschap aangemeld.

na de bevrijding

Tijdens de oorlog maakten de benzineschaarste en de kolennood het voor de overheid noodzakelijk om zuivelfabrieken te sluiten en melkwinningsgebieden in te stellen, waardoor vele veehouders van hun oorspronkelijke fabriek werden overgeheveld naar een andere. Dat was in heel Nederland het geval, maar nergens waren deze ingrepen zo vergaand als in het westen.

Al voordat de provinciale voedselcommissarissen (en later het Bedrijfschap voor Zuivel) in de jaren 1941/1942 ingrepen, was de melkstroom in West-Nederland in belangrijke mate omgelegd. Immers, de overeenkomst tussen A.V.M. en oude C.M.C. hield in, dat alle melk aan consumptiemelkbedrijven moest worden geleverd, wanneer die melk voor consumptie nodig was. De melk van duizenden veehouders, die voorheen aan industriefabrieken werd afgeleverd, ging rechtstreeks naar melkinrichtingen. Dat ging heel gemakkelijk, omdat er geen directe band was tussen veehouders en fabriek. De oude C.M.C. was de tussenschakel. De boeren leverden aan de oude C.M.C. en deze verkocht de melk aan de fabrieken.

In de rest van Nederland lag de situatie anders. Daar behielden de industriefabrieken rond de grote steden, die als aanvullingsmelkleveranciers van de stedelijke melkinrichtingen waren ingeschakeld, toch hun melkleveranciers. Ook de vaststelling van de zóne-grenzen in 1943 droeg de sporen van de rechtstreekse omlegging naar melkinrichtingen van melk, die voorheen aan de industriefabrieken werd geleverd. De 2e zóne ging melkwinningsgebieden omvatten van fabrieken met een overwegend industrieel karakter.

Ingevolge het C.M.C.;A.V.M.-contract waren deze melkwinningsgebieden in de jaren vóór 1943 drastisch ingekrompen, zodat de industriefabrieken aldaar bij de instelling der zónegrenzen abnormaal weinig melk ontvingen. Toen de bevrijding aanbrak was dus overal in Nederland de relatie tussen boer en fabriek bevroren en het ligt voor de hand, dat daarin niet op stel en sprong verandering kon worden gebracht. Die situatie bleef gehandhaafd tot maart 1946. Toen kondigde het Bedrijfschap voor Zuivel aan, dat de boer weer vrij zou zijn in de keuze van afnemers, met dien verstande echter dat die vrijheid voorlopig nog niet voor het westen gold. West-Nederland volgde pas vijf maanden later. Inmiddels was de nieuwe coöperatieve C.M.C. met haar werkzaamheden ten behoeve van haar leden (ruim 9000 in getal) begonnen. In december 1945 werden namelijk de bevoegdheden en opdrachten van de oude C.M.C. ingetrokken. Essentieel was vooral het overheidsvoorschrift, dat in de 1^e zóne het melkgeld centraal door de oude C.M.C. aan de veehouders moest worden betaald en toen deze wettelijk voorgeschreven centrale betaling kwam te vervallen, was het moment daar voor de nieuwe C.M.C. om haar vleugels te gaan uitslaan. Dat was op 23 december 1945.

de vuurproef

Zoals eerder werd beschreven was de A.V.M. - de organisatie van de melkhandel - in de oorlog ter ziele gegaan. Begrijpelijk was alleszins, dat met name de standaardisatiebedrijven tegenover de grote verkooporganisatie van de boeren een inkooporganisatie van de bedrijven wilden stellen. Vandaar dat ertoe werd overgegaan om de I.I.V. - de Industrie-Inkoop Vereniging - nieuw leven in te blazen. Deze I.I.V. was omstreeks 1939 opgericht door de industriefabrieken in West-Nederland onder leiding van de heer G. J. Blink, die ook voorzitter was van de A.V.M. Vóór de oorlog kwam de I.I.V. echter niet op gang, maar na de bevrijding werd deze organisatie van stal gehaald en trad ook het merendeel van de melkinrichtingen toe. Het ging toen dus niet meer uitsluitend om het inkopen van industriemelk, maar vooral ook om het gezamenlijk inkopen van consumptiemelk. Later werd deze organisatie omgedoopt in M.I.V. - Melk-Inkoop-Vereniging.

Dat het optreden van de nieuwe C.M.C. door de I.I.V. niet met gejuich kon worden begroet is duidelijk. Weliswaar had de nu geheel zelfstandig opererende boerenorganisatie zich aangekondigd als alleen maar melkverkopende vereniging (ook in de statuten stond toen nog niets over be- en verwerking van melk), maar heel begrijpelijk was, dat men aan de kant van de particuliere fabrieken op dat punt de nodige twijfels koesterde. En bepaald niet ten onrechte, zoals de geschiedenis heeft geleerd. De vraag is alleen in hoeverre juist de obstructie, die de I.I.V. al direct bij het eerste optreden van de nieuwe C.M.C. meende te moeten voeren, de omschakeling heeft bevorderd van louter melkafzetvereniging naar de organisatie, die zich heel bewust ook op het terrein van de be- en verwerking van de melk is gaan bewegen. Feit is in ieder geval, dat de nieuwe C.M.C. onmiddellijk de vuurproef moest doorstaan, omdat de I.I.V. haar leden/melkinrichtingen voorschreef om het melkgeld niet aan de coöperatie maar rechtstreeks aan de boeren

uit te betalen, tenzij er een volmacht werd getoond, waarin het individuele C.M.C. lid zijn vereniging machtigde om het geld in ontvangst te nemen.

In enkele dagen moest de C.M.C. toen ruim 9000 machtigingen bij de leden ophalen. Deze obstructie van de I.I.V., kennelijk bedoeld om de jonge coöperatie direct een dreun te geven, mislukte compleet.

Coöperatieve Melkcentrale g.a.

Was het eerste optreden van de in de I.I.V. georganiseerde melkverwerkende bedrijven tegenover de jonge boerencoöperatie een tactische miskleun; de verzoeningspoging, die kort daarna werd ondernomen, muntte al evenmin uit door tact en psychologisch inzicht. Voorgesteld werd namelijk om tot een gezamenlijk werkprogramma te komen, waarbij de C.M.C. zich uitdrukkelijk zou moeten onthouden van het exploiteren van melkinrichtingen en zuivelfabrieken.

Zelfs al zouden bestuur, directie en ledenraad op dat moment die kant hebben uit gewild, dan ontbrak eenvoudig iedere mogelijkheid daartoe. Immers, de coöperatie was gestart zonder enige bezitting en de leiding had de handen al meer dan vol met te zorgen voor een behoorlijk bussempark, daar de eerste stap naar wat meer onafhankelijkheid voor de West-Nederlandse melkveehouders was geweest om de melk franco fabriek te gaan verkopen en het melkvervoer zelf ter hand te gaan nemen. Bovendien was het zelf be- en verwerken van melk toen beslist nog geen haalbare trek bij de meerderheid van de leden.

Niet alleen de bereidheid tot vorming van een behoorlijk werkkapitaal door tegoedschrijving op ledenrekening van ieders aandeel in gevormde saldi (gestart werd met het saldo van het boekjaar 1946/1947), maar ook de instemming van de grote meerderheid der leden tot de aankoop van een viertal bestaande fabriekjes in de loop van 1947¹⁾ werden naar onze stellige overtuiging in niet geringe mate bevorderd door de weinig tactvolle houding van de I.I.V. bij de start van onze vereniging. De klap op de vuurpijl was tenslotte de strijd, die in augustus 1946 ontbrandde over de te betalen melkprijs, nadat het Bedrijfschap voor Zuivel ook in het westen aan de bevriezing een einde maakte en van verplichte levering aan een bepaalde fabriek geen sprake meer was.

De koerswijziging, die de aankoop van de genoemde vier fabriekjes inhield, bracht uiteraard de noodzaak mee tot een statutenwijziging, waarbij in de doelstelling van de vereniging naast het verhandelen van de melk der leden ook het be- en verwerken daarvan werd opgenomen. De Coöperatieve Melkafzet Centrale g.a. werd: Coöperatieve Melkcentrale g.a.

meer eigen verwerkingsmogelijkheid

Met de aankoop van de vier kleine fabrieken in 1947 was door de in de C.M.C. coöpererende West-Nederlandse melkveehouders een eerste stapje gezet op de weg naar zelfverwerking van de melk. Een stapje, dat in verhouding tot de totale hoeveelheid melk der leden wezenlijk nog maar bitter weinig te betekenen had! Temeer was dit het geval, omdat de inkrimping van het aantal afnemers van melk in het westen ook na 1945 doorgang vond. In 1948 waren er nog ongeveer 80 melkverwerkende bedrijven, waarvan echter vele door zilveren koorden met elkaar waren verbonden.

Naast de reeds eerder bestaande complexen als V.Z., Rotterdamse Melkinrichting en Residentie Melkinrichting (het V.Z./R.M.I.-concern); Galak, Hollandia Vlaardingen, Hollandia Purmerend en Aurore Rotterdam behorende tot het Nestlé-concern; Sierkan Den Haag, Sierkan Haarlem,

¹⁾ N.V. Stoomzuivelfabriek 'Delfland' te Naaldwijk; Coöperatieve Melkinrichting en Zuivelfabriek 'Zaanstreek' te Wormerveer Coöperatieve Melkinrichting en Zuivelfabriek 'De Hoop' te Assendelft; N.V. Zuivelfabriek 'De Planeet' te Spijkenisse

Oud-Holland Bodegraven en Nieuw-Holland Woerden, die het Sierkan-complex vormden, waren er nog diverse concentraties ontstaan. In Vlaardingen bijvoorbeeld waren de naast Hollandia nog bestaande vijf standaardisatiebedrijven samengesmolten in de Vlaardingse Melkcentrale. Hetzelfde was het geval met een drietal standaardisatiebedrijven in Amersfoort; het Albert Heynconcern had zich inmiddels ook in de melk begeven en exploiteerde via de dochteronderneming Sterovita drie bedrijven in Amsterdam, twee in Rotterdam, en een in Delft, Dordrecht en Breukelen; in Gooi-en Eemland waren er van de zestien oorspronkelijk aanwezige standaardisatiebedrijven vijftien in verschillende étappes geconcentreerd tot de Verenigde Gooise Melkbedrijven (V.G.M.).

Dat bestuur en directie van de C.M.C. zich bij deze ontwikkeling niet zo bijster op hun gemak voelden ligt wel voor de hand en het was ook met volle instemming van de algemene vergadering (ledenraad), dat ook na 1947 iedere reële kans tot vergroting van de eigen verwerkingsmogelijkheid heel serieus werd overwogen en zo mogelijk ook gegrepen. In 1948 was dat het geval met het enige buiten de V.G.M.-concentratie gebleven standaardisatiebedrijfje 'Gooiland' te Naarden.

Het was de aankoop hiervan, die later de brug vormde voor de participatie van de C.M.C. in de Verenigde Gooise Melkbedrijven.

belangengemeenschappen

Nu het woord participatie is gevallen, is het voor een goed begrip van belang, toch ook even stil te staan bij de samenwerking op langere termijn met particuliere ondernemingen, die de C.M.C. in feite al direct bij de start in 1945 voorstond en ook nastreefde. Deze samenwerking in de vorm van zogenaamde belangengemeenschappen was gebaseerd op de reële situatie, dat de C.M.C. beschikte over een grote hoeveelheid grondstof en geen of praktisch geen eigen verwerkingsapparatuur; de particuliere fabrieken beschikten over gebouwen en apparatuur om melk tot produkten te verwerken. De belangenovereenkomsten hielden in dat de C.M.C. de grondstof leverde voor een gefixeerde prijs en de fabriek naast de normale kosten een redelijke kapitaalsvergoeding ontving. Een eventuele, dan nog resterende, winst werd volgens een vastgestelde formule verdeeld tussen beide partijen.

Het ligt voor de hand dat dergelijke overeenkomsten het eerst tot stand kwamen met particuliere bedrijven, die zich na de oorlog niet bij de I.I.V. hadden aangesloten. In het boekjaar 1947/1948 waren 30 van de nog 80 bestaande melkverwerkende bedrijven in West-Nederland geen lid van de I.I.V.. De situatie was toen zo, dat ca. 75% van alle C.M.C.-melk naar I.I.V.-bedrijven ging; ca. 10% werd verkocht aan buiten I.I.V.-verband staande consumptiemelkbedrijven en ca. 15% werd geleverd aan niet bij de I.I.V.. aangesloten industriefabrieken.

De eerste belangengemeenschap ging de C.M.C. aan met de industriefabrieken 'Oud-Holland' te Bodegraven en 'Nieuw-Holland' te Woerden, waarvan destijds de heer J. de Mars directeur was. Deze samenwerking startte voor een jaar, als proef, op 1 mei 1946, maar reeds in november 1946 werd de overeenkomst verlengd tot 1 mei 1952.

Nadien volgden geleidelijk meer van deze samenwerkingsvormen op lange termijn, gaandeweg uitgebreid met financiële deelneming door de C.M.C. Bij herhaling kwam het ook voor, dat ter verkrijging van een financiële deelneming in een particuliere onderneming of om andere redenen een inmiddels verworven eigen verwerkingsmogelijkheid weer werd prijsgegeven.

Wij noemden reeds 'Gooiland' te Naarden, dat bij financiële deelneming in de Verenigde Gooise Melkbedrijven te Hilversum door de C.M.C. werd ingebracht. Hetzelfde gebeurde met de N.V. Melkinrichting 'Aurora' te Rotterdam, die als productiebedrijf werd stilgelegd en waarvan het detailapparaat overging naar het R.M.I./V.Z.-concern, toen de C.M.C. daarin voor 50% ging deelnemen. De deelneming in de N.V. 'De Sierkan' te Haarlem ging gepaard met de inbreng van alle in C.M.C.-bezit zijnde aandelen van de N.V. Melkinrichting 'De Landbouw' te Haarlem, die

daarna ook als productiebedrijf werd opgeheven. De verkoop van de C.M.C.-fabriek te Naaldwijk aan onze 50% -deelneming N.V. 'De Combinatie' was een kwestie van rentabiliteitsverbetering.

1960 - 1970

De technologische ontwikkeling en de noodzaak tot steeds verdergaande automatisering door de als maar voortschrijdende kostenstijgingen hebben de laatste tien jaar bij industrie, handel en bankwezen in de westerse wereld enorme concentraties tot gevolg gehad. Ook de Nederlandse melk- en zuivelindustrie kon daaraan natuurlijk niet ontkomen en allerwegen zijn de fusies dan ook niet van de lucht geweest. West-Nederland is bij die ontwikkeling zeker niet achtergebleven en het was de C.M.C., die daarbij een zeer voorname rol heeft gespeeld.

Zij kon dit doen krachtens haar in de loop der jaren verworven invloed in tal van - meestal in concurrentie met elkaar staande - ondernemingen; zij moest dit doen krachtens haar doelstelling:

de inkomenspositie van de West-Nederlandse melkveehouders zo veilig mogelijk stellen en brengen op een zo redelijk mogelijk niveau.

Als kernpunten voor de ontwikkeling in de jaren 1960-1970 kunnen stellig worden genoemd: de bundeling van de afdelingen 'Melk' en 'Miland' van de coöperatieve handelsvereniging 'De Producent' met de C.M.C. per 1 januari 1960; de oprichting van de N.V. Nederlandse Melk-Unie in oktober 1961; het samengaan van de C.M.C.-fabrieken te Assendelft en Wormerveer met de N.V. Melkinrichting Velsen en de N.V. Melkinrichting en Zuivelfabriek Gebr. Schaft te Oostzaan in Melkcentrale Velsen Zaanstreek N.V., die in het voorjaar van 1967 tot stand kwam; de oprichting van de Centrale Melk Maatschappij N.V. eind december 1967, waarin de samenwerking tussen de N.V. Melkinrichting 'De Combinatie' en Coöp Vooruitgang te Rotterdam gestalte kreeg; het geslaagde bod van de C.M.C. op de aandelen van de inmiddels zeer sterk gegroeide N.M.U. in februari 1968; de overname van alle aandelen N.V. Melkcentrale Amersfortia door de C.M.C. in mei 1968 en de overname van de N.V. De Roomboterfabriek 'De Vooruitgang' te Woudenberg in het najaar van 1968 door de N.M.U., die intussen grotendeels C.M.C.-bezit was geworden. Maar het grote hoogtepunt was vanzelfsprekend de integratie van de C.M.C.-meerderheidsbelangen in één concern op 30 mei 1969.

Met deze en de op pagina's 9 t/m 11 gepubliceerde schets hebben we getracht een beeld te construeren van hetgeen zich in West-Nederland op melk- en zuivelgebied heeft afgespeeld in het verre en meer nabije verleden. Natuurlijk is deze beschouwing, die - gegeven de ter beschikking staande ruimte - niet meer kon zijn dan een opsomming van fragmenten, verre van volledig. Wij hopen niettemin de geïnteresseerde lezer(es) hiermede toch wel zoveel feitenkennis te hebben verschafft, dat een behoorlijke kijk is verkregen op de achtergronden van het ontstaan en de ontwikkeling van de C.M.C. van simpele melkafzetvereniging naar een coöperatieve industriële melk- en zuivelonderneming, die tot één van de belangrijke middelgrote industrieën van Nederland mag worden gerekend!

J. Ruiter